

NEMES ISTVÁN

Reverzális-instrukció és vita a vegyes házasságokról az 1841-42. évi erdélyi diétán

The study deals with the political debate on the issue of religious intermarriages between Catholics and Protestants in the Transylvanian Parliament in summer of 1842. The first two chapters summarize the development of the juridical framework of the debate beginning with 1791. In addition to the laws and law-proposals of the early 19th century on bounding and separating intermarriages comes the 1841 pastoral letter of Bishop Kovács Miklós, which orders the clergy the introduction of a specific Transylvanian kind of reversal: an oral commitment of the Protestant part to baptize and grow up all his/her children in Catholic faith. The result of the juridical development and that of the debate was a set of laws and law-proposals that may had have later a prolific influence on the Hungarian marriage-laws, in the times of Austro-Hungarian Monarchy.

Keywords: intermarriages; Transylvanian parliament; reversals; josephinism; Bishop Kovács Miklós.

A vegyes házasságok polémiája a 19. század közepén Poroszországban robbant ki, és futótűzként terjedt szét egész Közép-Európában. E vita eredménye német területen a katolikus öntudat ébredése, a helyi katolikus egyházak Rómával való kapcsolatának szorosabbra fűzése és a katolicizmus politikai aktivizálódása volt. A Habsburg Birodalom örökös tartományaiban a katolikus öntudat ébredése feszegetni kezdte a jozefinizmus egyház köré fonódó vasmarkának szorítását. Magyarországon összefonódott a liberalizmus és abszolutizmus közötti reformkori összecsapással, amelynek tétje a társadalom modernizálása volt, így itt a vitától a liberális elit támadásainak kitett egyház veszített a legtöbbet.¹

¹ A kérdés szakirodalmá nagy és kimerítően tárgyalja a fejleményeket. Vö. Adriányi Gábor, *Az egyháztörténet kézikönyve*. Szent István Társulat, Budapest 2001. 366-367. Szántó Konrád, *A katolikus egyház története*. II kötet. Ecclesia, Budapest 1988. 376-380. Szádeczky Béla, *A vallásügyi sérelmek történetéből (Főleg e század első fele országgyűlésein)* I. In: *Erdélyi*

A vegyes házasságok kérdése Erdélyben sem volt ismeretlen. Az erdélyi rendek éppúgy, mint a magyarországiak, a azóta próbáltak megoldást találni a problémára, mióta Mária Terézia idejében az állam első alkalommal avatkozott a kérdésbe.² Az 1841-43. évi diéta 1842. június 30-július 4. között folytatott vallásügyi viták, valamint az azt megelőző országgyűlési események és vitatkozások legjobb ismertetését mindaddig Bochkor Mihály³ állította össze. Bochkor művének azonban, bármennyire részletes is legyen, megvannak a maga korlátai. A legelső az, hogy nem kifejezetten a vegyes házasságok témájára koncentrál, hanem az állam, a rendek és a katolikus egyház viszonyának történeti fejlődését vizsgálja és a Katolikus Státus szerepét határozza meg, amelyet e történeti fejlődésben játszott. A vallásügyi kérdéseket csak vázlatosan, a vita pontjaiként ismerteti. Nem tér ki azok részleteire, nem vázolja azt, hogy hogyan kerül végül a vita arra a nyugvópontra, amelyre jut az országgyűlési hivatalos döntvényekben.

Múzeum. 16. évf. 5. sz. 1899. 299-315. Szádeczky Béla. *A vallásügyi sérelmek történetéből (Főleg e század első fele országgyűlésein) II. rész*. In: *Erdélyi Múzeum*. 16. évf. 6. sz. 1899. 361-377. Szádeczky Béla. *A vallásügyi sérelmek történetéből (Főleg e század első fele országgyűlésein) III. befejező rész*. In: *Erdélyi Múzeum*, 16. évf., 7. sz. 1899, 450-471. Maass, Ferdinand, *Der Josephinismus. Quellen zu seiner Geschichte in Österreich. V. Band: Lockerung und Aufhebung des Josephinismus 1820-1850. Reihe Fontes rerum austriacarum. Österreichische Geschichtsquellen. Zweite Abteilung: Diplomataria et acta*. Verlag Herold, Wien-München 1961 (Österreich), 97-123.

² A kérdés történetéhez vö. Marton József: *Az erdélyi Az Erdélyi (Gyulafehérvári) Egyházmegye története*. Gyulafehérvár, é.n., 113-118. Bíró Venczel: *A katolikus restauráció kora*. In: Bagossy Bertalan et alii: *Az erdélyi katholicizmus múltja és jelene*. Erzsébet Könyvnyomda és Részvénytársaság, Dicsőszentmárton 1922. 183-184. Bod Péter: *Házassági rajz, avagy a házassági törvényekről való tanítás*. Kisbaconi Benkő László fordítása. Kolosvárt, Az Ev. Ref. Kollégium betüivel és kölcségén nyomtatta Barra Gábor, 1836. 207-235.

³ Vö. Bochkor Mihály, *Az erdélyi katolikus autonómia*. K. Albert Könyvnyomdája, Kolozsvár 1911. 311-329. l.

A vegyes házasságokkal kapcsolatosan eddig is e hiányzó részleteket próbáltuk pótolni a történeti megismerés számára, és az alábbiakban is ezt fogjuk tenni.

A jogi keret

A vegyes házasságok kérdését – akárcsak Magyarországon – 1791-ben szabályozták Erdélyben is. Magyarországon az 1791/26. tc. úgy rendelkezett, hogy a gyerekek katolikusok lesznek, ha az apa katolikus, és legalább a leánygyermek katolikus, ha az anya katolikus. A vegyes házasságokat katolikus pap előtt kell kötni. Az erdélyi 1791/57. törvény ezzel szemben megőrizte a toleranciapátens erdélyi előírásait⁴ a gyerekek vallására vonatkozólag, akiknek nemek szerint kellett követniük szüleik vallását. Az erdélyi jogszabály a magyarországgal szemben nem hagyott egerutat a reverzálisoknak: kijelentette, hogy minden törvénnyel ellentétes szerződés eleve érvénytelen.⁵ A törvény nem rendelkezett arról, hogy milyen lelkipásztor előtt kell megkötni a házasságot. I. Ferenc 1792-ben ezt rendeleti úton szabályozta: katolikus pap előtt kell

⁴ Vö. Juhász István: *A türelmi rendelet és az erdélyi egyházak*. In: Juhász István, *Hítvallás és türelem. Tanulmányok az erdélyi református egyház és teológia 1542-1792 közötti történetéből*. Dolgozatok a református teológiai tudomány köréből. 2. kötet. Kolozsvár 1996. 130. o.

⁵ Vö. *Az erdélyi három nemzetekből álló rendeknek 1793-dik esztendőben Kis Aszszony Havának 20-dik napjára szabad királyi városban Kolosvárra hirdettetett és több következő napokban tartatott közönséges gyűléseikben lett végzéseknél és foglalatoságoknak jegyző könyve*, Kolosvárat, Nyomtatott Hochmeister Márton Ts. Királyi Priv. Dicasterialis Könyv-Nyomtató által, é.n., 89. l. Az eredeti szöveg, kiemelve a lefordított részt: „...ut Proles e Diversarum Religionum Parentibus, sive mixtis Matrimonii suscipiendae sexum suorum parentum sequantur, & masculi in Patris, foemellae vero in Matris Suae Religione educentur, ac batisentur. Contractibus quibusvis in contrarium non valentibus.”

megkötni azokat,⁶ és katolikus egyházi bíróság illetékes felbon-
tásukban.

Országgyűlési jogalkotási kísérletek 1842 előtt

Az a tény, hogy a vegyes házasságok megkötését és elválasztását rendeletekkel szabályozták, további vitákra adott okot. Az 1810-11-es diéta hosszas vitát követően a 93. sz. törvényjavaslatot alkotta a vegyes házasságok megkötéséről: „... a vegyes házasságok megkötése bármely házasítandó személy saját vallású papja által, és kinek-kinek vallása saját szertartása szerint vitessen keresztül.”⁷ A 94. artikulus javasolta a válóperek áthelyezését a világi fórumokhoz, amelyeknek a pereket mindenki saját vallásának kánonai alapján rövid perrendtartás szerint kellett volna tárgyalniuk, és ezek értelmében dönteniük.⁸ A törvényjavaslatokat felküldték a császárnak, ám egyelőre semmilyen válasz nem érkezett rájuk.

1834-ben a diéta célja az 1812-1834 közötti rendeleti kormányzás és „provizórikus” adminisztráció felszámolása, azaz a rendi alkotmányosság visszaállítása volt. Wesselényi stratégiá-

⁶ Vö. *Rescriptum Regium 29-a Augusti 1792. Nro. 7504. I. G. 6-ta Octobris, 1802. Nro. 9417.* In: *Statuta almae dioecesis Transsilvanicae. Anno 1822 die 17-ma Aprilis in Synodo Dioecesana publicata et Concordibus votis approbata.* Claudiopoli, Typis Lycei Regii. Pars II, Sectio V. Art. 18. 133. „

⁷ *Az Erdélyi Nagy Fejedelemség MDCCCIXdik Esztendőről MDCCCXdikre által nyújtatott és Sz. Jakab Havának 9-dik napjától fogva Kolosvárvárosában folytatva tartott országos gyűlésének jegyző könyve, Kolosváronn Nyomtattatott a Reformátum Kollégyiom Betűivel Török István által 1811dik Esztendőben. 989. o. Eredetiben: „...ut in matrimoniis mixtis copulatio per cuiusvis copulandae personae suae Religionis Parochum, & juxta sacramentum cuiusvis Religionis adaptatum peragatur.” (A szerző fordítása.)*

⁸ Uo. „... *causae matrimoniales ad respectiva Jurisdictionum saecularia primae Instantiae Fora postliminio transferatur, ibidemque in Forma Brevis processus juxta diversa tamen cuiusvis divortianti Religionis Principia, approbatosque canones tractentur ac decidentur.*”

ja volt ez, aki felismerve az erdélyi rendiség gyengeségét, a liberalizmusra való átváltást megelőző lépésként ezt a célt tűzte ki.⁹ A vallási panaszok is ezen a tágabb, politikai pályán mozogtak, amelyet a provizórium és a Habsburg önkénnyel szembeni ellenállás szabott meg.¹⁰ Itt már megjelentek azok a pontok, amelyeket a protestáns vallásfelekezetek az 1837-38-as diétán terjesztettek az országgyűlési állandó bizottság elé sérelmek formájában. Panaszaikat az a követutasítás tartalmazta, amellyel a császárt Olmützben megkereső követséget látták el. Ezekben kibontakozik a vallási sérelmek teljes spektruma – az ország fejlődésének erkölcsi akadályaként bemutatva.¹¹ Ám egyelőre e követségi megkeresésen kívül semmi sem történt: Olmützben a tekintetes karok kaptak egy szívélyes, de semmitmondó választ a császártól és ezzel az ügy elnapolódott.

A vallási kérdés akkor került a figyelem középpontjába, amikor 1837-ben a császár visszaküldte az 1811-es törvényjavaslatokat azzal, hogy nem felelnek meg az ország alkotmányának és új törvények alkotását kérte a diétától.¹² A protestánsok erre beadták vallási panaszirataikat, amelyek az

⁹ Vö. Pajkossy Gábor: *A reformkor*. In: Gergely András (szerk.): *Magyarország története a 19. században*. Osiris Kiadó, Budapest 2003. 205. o. A diéta történetéhez ld. még Szilágyi Sándor (szerk.): *A magyar nemzet története*, 9. kötet, Ballagi Géza: *A nemzeti államalkotás kora. 1815-1847*. Athaeneum, Bp. 1897. 251-267. o.

¹⁰ Vö. *A 107. számú országgyűlési határozat által ő Felségéhez rendelt követség küldetése tárgyát felfejtő és kivilágosító utasítvány*. In: *Erdély Nagyfejedelemség 1834-ik esztendőben Május 26 kára Kolozsvár szabad királyi városba hírdetett országgyűlésének irománykönyve*. Kolozsvár, Az Ev. Ref. Kollégium Könyv és Kő nyomó Intézetében 1834, 23. szám alatt, 37. ülés irományi. 49-64. o. A minket érdeklő sérelem az 56. lapon olvasható.

¹¹ Bochkor Mihály, *Az erdélyi katolikus autonómia*. K. Albert Könyvnyomdája, Kolozsvár 1911. 320. l.

¹² Vö. *1091/1837 sz. királyi leirat. L. ülés irományi, 32. szám alatt*. In: *Az Erdélyi Nagy Fejedelemség 1837-ik esztendőben május 26-kára Nagyszében szabad királyi városba hírdetett Országgyűlésének irománykönyve*. Tiltsch Sámuel könyvnyomó intézete, Nagyszében 1837. 82. o.

áttérések után másodikként vették fel a sérelmek közé a vegyes házasságok jogi rendezetlenségét.¹³ Az 1837-38-as diétán eldőlt az is, hogy a rendek nem fognak új törvényt alkotni, mivel a régi vallási egyenlőségre vonatkozó jogszabályoknál jobbakat nem lehetett volna alkotni, így egy sérelmi feliratban kérték azok betartásának garantálását.¹⁴

Intermezzo:

Lajcsák instrukció és Kovács Miklós püspök körlevele

Az 1832-36. évi magyar országgyűlésen kibontakozó politikai vita a vallási kérdéstről 1840-re a magyar katolikus egyház radikalizálódásához vezetett. A Lajcsák Ferenc nagyváradai püspök által kiadott reverzális-instrukciót az egész magyar egyház a magáévá tette, kivéve az erdélyi püspököt, Kovács Miklóst.¹⁵ A Lajcsák-instrukció azonban a Nagyfejedelemséget közvetlenül is érintette, hisz a szilágysági katolikusok a nagyváradai püspök joghatósága alá tartoztak.

Az erdélyi püspök érthető okokból halogatott: a reverzális-levelek Erdélyben nemcsak érvénytelennek, hanem közvetetten törvényellenesnek is minősülhettek, hisz az 1791/57. törvény világosan rendelkezett a gyerekek nemek szerinti megoszlásáról. Abban az esetben, ha elrendeli, önmagát és papjait modern „boszorkányüldözésnek” teszi ki, amelynek ráadásul szilárd jogi alapja is van – ellentétben Magyarországgal, ahol a vegyes házassági vitában többet nyomott a latban a liberális ország-

¹³Vö. *Az Erdélyi Ev. Reformátusok Fő Egyházi Tanácsok úttján a Karok és Rendek eleibe terjesztik némely sérelmeiket orvoslás eszközlése végett, XCVII. ülés irományi, 72. szám alatt.* In: uo., 172-194. o. Ld. még *Az Augustanum Fő Consistorium kérelme.* CV. ülés irományi 79. Szám alatt. In: uo. 212-214. o., ill. *Az Erdélyi Unitária valláson lévők kérése.* CXXVII. ülés irományi, 106. szám alatt. In: uo. 265-266. o.

¹⁴Vö. *CLIII. ülés irományi, 116. szám alatt.* uo. 337. o.

¹⁵Vö. Meszlényi Antal: *A jozefinizmus kora Magyarországon.* Stephaneum Nyomda R.T., Budapest 1934. 346-387.

gyűlési ifjúság jövőre vonatkozó programja, mint az érvényben levő törvények. A püspök ugyanakkor egy kormányzékai tanácsosságának alkotmányosságát firtató, egyelőre eredménytelen vita kellős közepén állt. Maguk a katolikus rendek sem voltak egyetértésben vele, ami a Katolikus Státus és a Commissio catholica közötti jogkör-vitát illette, így nem tudta, mire számítsa részükről egy vita esetén. A püspök az egyesületi hitnél fogva is kötve volt, és magas rangú állami hivatalnokként sem követhetett el törvényteleniséget. Kánonjogilag tekintve pedig csak akkor kellett megszólalnia, amikor a Lonovics bábáskodásával épp születőben levő pápai döntést placetum elnyerése után kihirdették.

Kovács Miklós azonban csak 1841. április 20-ig hall(o)-gathatott. A *Pesti Hírlap* egy cikke kikényszerítette várakozási pozíciójából. A cikk arról tudósított, hogy 1841. február 1-jén a püspök áldással egybekötve adott össze egy vegyes párt Kolozsvárott, és ennek kapcsán a magyarországi közvéleményt arról tudósította, hogy lám, Erdélyben lehetséges az, ami Magyarországon nem: a vallások teljes egyetértése a vegyes házassági kérdésben.¹⁶ A sajtóközlemény a magyar főpapok aggodalmát váltotta ki, főként a kalocsai és esztergomi érsekét, akik ezt levélben is kifejezték, megküldve a püspöknek a cikk másolatát.¹⁷

Kovács Miklósnak lépnie kellett. 1841. április 20-án jelent meg az a körlevél, amely sajátos erdélyi módon bevezetett egyfajta „reverzálist” a nagyfejedelemségben.¹⁸ A körlevelet terje-

¹⁶ Z (álnév alatt), *Vegyes házasság Erdélyben* in *Pesti Hírlap*. 1841. Télutó 10., 12. Szám. 91-92.

¹⁷ Vö. *Kopácsy József 1841. február 14-én Budán kelt levele Kovács Miklóshoz*, GYÉL, 355. doboz, szám nélkül. A cikk a levélhez volt mellékelve kéziratos másolatban. A jelzett dobozban elkülönítették a vegyes házasságokkal kapcsolatos iratok egy részét, főként a magyarországi főpapokkal folytatott levelezést. Nem tudni miért – talán óvatosságból – ezek a dokumentumok nem kaptak iktatószámot.

¹⁸ *Litterae pastorales in negotio mixtorum matrimoniorum ad clerum suae dioecesis dimissae 1841*. GYÉL, 555/1841, Püspöki Iratok, 355. Doboz, I/a.

delme miatt teljességében. Így csak a leglényegesebbre szorítkozhatunk. A püspök – annak tudatában, hogy törvényellenes, amit kér – megtiltotta a reverzális-levél követelését, azonban előírta, hogy csak akkor részesítsék áldásban a házasulandókat, ha szóban ígéretet tesznek arra, hogy minden születendő gyermeket katolikusnak nevelnek.¹⁹ Amennyiben morális bizonyíték, azaz ígéret nincs erről, a házasságokat szent helyen, liturgikus ruhákban, ünnepélyes szertartással tilos megáldani.²⁰ Az Erdélyi Nagyfejedelemségben így *kettős egyházi törvénykezés helyzete állt* elő: a Szilágyságban és a partiumi megyékben a Lajcsák-instrukció és a reverzális levelek követelése volt az érvényes, az erdélyi egyházmegyében viszont a szóbeli ígéret.

A püspök tehát szóbelileg megerősített morális bizonyosságot követelt a gyermekek katolikus nevelésével kapcsolatban, ami eleve kétséssé tette, hogy törvénysértést követnek-e el a katolikus papok, és kivette a legfőbb érvet a várható ellenfelek kezéből. Ezen kívül egy szóbeli ígéretet igen nehéz bizonyítani. Ugyanakkor az erdélyi törvények tiszteletéről is tanúságot tesz ez a közéletes megoldás, hisz nem kér reverzális-levelet. Az egyházfő próbálta saját állampolgári és

Mi a Szinyei József által hivatkozott címen idézzük. A dokumentum eredetije nem visel címet. Vö. Szinyei József, *Magyar írók élete és munkája*. VI. kötet. Hornyánszky Viktor Könyvkiadóhivatala, Budapest 1899. 1346. o.

¹⁹ Vö. *Litterae pastorales...* 10. o. „*Quapropter litteras quidem reversales, quae ceteroquin inopere exigenter, nequaquam postulabitis, neque prolium talium catholicam educationem importune urgebitis, attamen privatam conjugum voluntatem, in quantum haec legi praeattactae contraria non fuerit, exquirentes, Matris Ecclesiae obsecundare, atque disciplinae Ecclesiasticae ... vestrae obligationis esse noveritis.*” Vagyis: „*Minélfogva a reverzális leveleket, amelyek egyébként is hiábavalóan kérettetnek, semmiképpen se követeljétek, sem az ilyen gyerekek katolikus nevelését alkalmatlanul ne sürgessétek, de mégis, amennyiben ez az előzőekben érintett törvénnyel nem ellenkezik, a házastársak magán akarata felől tudakozódva, tudjátok, hogy az Anyaszentegyháznak eleget tenni, és az egyházi tanításnak kifejezetten megfelelni a ti kötelességetek*” (a szerző fordítása).

²⁰ Uo., *Instructio specialis ad parochos*, 11-12. o.

katolikus egyházfői lelkiismeretét egyeztetni, ami nem volt egyszerű, nem is sikerült maradék nélkül, azonban a legjobb megoldást találta meg, ami az adott keretek között kínálkozott. Csak jelezni tudjuk itt, hogy Magyarországhoz hasonlóan Erdélyben is valóságos vármegyei feliratmozgalom és kölcsönös levélváltás indult a körlevél ügyében, mihelyt június elején fény derült létére.²¹ A vezető szerepet, amint a korabeli sajtóból kitűnik, Kolozs és Alsó-Fejér vármegye vitte. 1842 nyarára a vegyes házasságok kérdése megért a diétai vitára.

Országgyűlési vita 1842-ben

A vegyes házasságok körüli vallásügyi vita az eddigiek alapján három kérdéskört ölelt fel: 1. A házasság megkötése, 2. a házasság felbontása 3. a reverzális és passzív asszisztencia kérdése. A vita három pont köré csoportosuló tematikája mentén fogunk mi is haladni a bemutatás során, mivel így kitapinthatóvá válnak a vita főbb jellegzetességei és érvei is. A katolikus küldöttek álláspontját külön fejezetben fogjuk bemutatni, mivel érdekes keresztmetszetet nyújt a katolikus világiak megszottságáról a kérdéssel kapcsolatban.

A vita alapját a rendszeres bizottsági munkát képezte. Az operátum, a házasságkötések esetében azt ajánlotta, hogy mindkét fél papja eskessen, a válásokra pedig az *actor debet sequi forum rei* elv betartását kérte, ami egyenértékű azzal, hogy a válópereket az alperes ítélőszékén folytassák le. A körlevelet illetően az operátum úgy fogalmaz, hogy noha szóban

²¹ Vö. pl. *Comitatul Solnocul interior. Regstru protocol de procese verbale luate în ședințele adunării generale a comitatului*, Román Állami Levéltár, Fond 173, Comitatul Solnocul Interior, Inv. 74., Nr. 97/1841., 1841 szeptember 14-én tartott 2. ülés, 100-102. o. Ugyanezen értelemben nyilatkozott Felső-Fehér vármegye is. Vö. *Nemes Felső Fejér Vármegye Közöséges Gyrás székeinek Jegyző könyve*, Fond 4, Comitatul Alba de Sus, Inv 12., I/14., 1841. október 7-én tartott első ülés jegyzőkönyve, 8. o.

kérik, de tanúk előtt történik az ígéret és a róla készült jegyzőkönyvet aláírják a felek, tehát voltaképpen reverzális-kérés történik. E vétséget a másik vallás elnyomása révén szerzett előnyként értékelték a bizottság tagjai, amelynek elkerülésére minden erdélyi állampolgár meg kellett esküdjék.²² Az esküszegésen kívül a vallási egyenlőség sérelmét is látják benne, amellyel a vallási egyenlőséget kimondó 1557-es törvény, illetve az 1791/53-as²³ tc. is sérül, a lelkiismeret szabadságának korlátozását, valamint végül az ismertetett 1791/57 vegyes házassági tc. megsértését. Az operátum a katolikus állampolgárokra nehezedő lelkiismereti kényszer kiélezettségét is felhozta ellenérvül: a katolikusok arra kényszerülnek, hogy vagy hazájuk törvénye, vagy vallási meggyőződésük ellen cselekedjenek. A házasság érvényességéhez férköző kételyt, és az abból született gyerekek törvényességének kérdésességét is előidézi az eljárás. A munkálat eleve elutasítja a passzív asszisztencia kiterjesztését a másik négy bevett vallásra, ugyanis ez példátlan vallási versengéshez vezetne, de megjegyzi, hogy a jogegyenlőséget sérti az, hogy egy vallás gyakorolhassa ezt az eljárást a többi meg nem. A munkálat vélelmezi azt is, hogy a püspök intézkedése olyan vallási újítás, amely az *Approbatae*

²² Vö. *Approbatae contitutiones* III.1.1. *Forma juramenti super unione per regnicolas depositi...* In: Márkus Dezső (szerk.), *Magyar törvénytár. 1540-1848 évi erdélyi törvények*. Franklin Társulat – Révai Testvérek, Budapest 1900. 68. o.

²³ Vö. *59. sz. alatt jegyzett jóváhagyott törvényjavaslat in Az erdélyi három nemzetből álló rendeknek 1793-dik esztendőben Kis Asszony havának 20-dik napjára szabad királyi városba Kolosvárra hirdetett és több következtetett napokban tartatott közönséges gyűléseikben lett végzéseknak és foglaltságoknak jegyző könyve*. Kolosvárat, Nyomtattatott Hochmeister Márton Ts. Királyi Priv. Dicasterialis Könyv-Nyomtató által, é.n. 88. o. Szerzői megjegyzés: Az összes jóváhagyott törvénycikket utólag átszámozták és így cikkelyezték. Ez a későbbi diéták tagjai előtt közismert tény, az okát azonban senki sem adja meg. A császári rendeletek viszont nem egyszer az országgyűlési jegyzőkönyv számozását követik.

constitutiones I.1.3.-ba²⁴ ütközik, azaz a hitújítás kategóriájába esik. A felsoroltak értelmében a Felsőgtől kérni kell a visszaélések megszüntetését és a katolikus papság súlyos büntetés terhe alatt való eltiltását a vegyes házassági gyakorlat kifogásolt eljárásaitól.²⁵

A vita hangulata olykor feszültté vált, azonban szó sem volt oly heves, elkeseredett küzdelemről, mint Magyarországon: Erdélyben nem két jövőkép közötti választóvonal volt a tét, csupán a rendi törvények tekintélyének helyreállítása. Más szóval: míg Magyarországon a vallásügyi kérdés a társadalom liberális modernizációs programjának része volt és az állam és egyház viszonyának új alapokra helyezését szolgálta, Erdélyben pusztán a régi törvényeken esett csorbát akarták helyreütni. Szó sem esett állam és egyház viszonyának teljesen új alapokra helyezéséről: erre nem volt politikai akarat. Egyszerűen csak a katolikus egyház abból származó helyzeti előnyét akarták megszüntetni, amit a katolikus Habsburgoknak köszönhetően élvezett és egy kedvezőbb status quót biztosítani a protestáns egyházaknak a jelenleginél. Így a vita mondhatni meddőnek ígérkezett, ám mégis tanulságosra sikerült, mi több, úgy tűnik, megtermékenyítővé vált a későbbi jogalkotás számára.

A házasság megkötésével kapcsolatosan a rendek többségének álláspontja kezdettől fogva megegyezett: mindkét fél papja eskessen. Ebben az 1811-es törvényjavaslat köszönt vissza.²⁶ Erdemben nem is volt vita efölött, hisz a protestáns papok előtt megkötött házasságok érvényesek a katolikus hit szerint is, noha tilosak, így a katolikusok is ebben a pontban látták a kompromisszum lehetőségét.

²⁴ Vö. *Approbatæ constitutiones* I.1.3. In: Márkus Dezső (szerk.), *Magyar törvénytár. 1540-1848 évi erdélyi törvények*. 11.

²⁵ *Az Erdélyi Nagy Fejedelemség 1841-k esztendőben november 13-ára Kolozsvár szabad királyi városába hírdetett Országgyűlésének irománkönyve*, Kolozsvárt az Ev. Ref. Kollégium könyv és könyomó intézetének betűivel, 1841-43. 151-153.

²⁶ Ld. a 7. sz. jegyzetet.

A válásoknál már nemcsak a vélemények különböztek, hanem a rendek által követett sérelmi stratégia kudarca is kiderült. Az *actor debet sequi forum rei* elvet nemcsak a katolikus álláspontot védő Kedves István vitatta, hanem mások is. A kételey, amely fölmerült az operátumban eredetileg megállapított elvvel kapcsolatban, a következő volt: érvényesül-e az igazságosság, ha ezt az elvet alkalmazzák, hisz amint eddig méltánytalan volt, hogy a protestáns fél hitétől idegen törvényszéktől kapott döntést házasságára vonatkozólag, most ez a katolikus felet is fogja érinteni, ami az igazságtalanságok szaporodását jelenti. A katolikus Gál János²⁷ azzal a javaslattal állt elő, hogy a méltányosságot jobban szolgálja, ha mindkét fél bíróságán folyik a per. Végül ezt az álláspontot fogadták el (többek között a nagyérdemű kolozsvári protestáns lelkész Méhes Sámuel is, akinek magának is katolikus felesége volt), ám a kivitelezése szinte lehetetlennek tűnt. Zeyk Károly Kolozs vármegyei követ vetette föl a legélesebben a problémát. Ha ugyanis a protestáns fórum elvlasztja a feleket, a katolikus meg nem, a protestáns fél, ha újraházasodik a jogerős katolikus ítélet szerint közjogilag nézve bigámiát követ el, hisz még mindig egy érvényes házassági kötelékben van.²⁸ Fennáll az a lehetőség is, hogy az egyik fél nem jelenik meg a peren, de akkor hogy születhetik ítélet?²⁹ Harmadik véleményt képviselt az egyébként katolikus Szombatfalvi József – a hagyományosan liberális vegyes vallású Udvarhelyszék képviselője – aki új törvényalkotás által látta megoldhatónak a jelenlegi keretek között kibogozhatatlan ellentmondásokat, mégpedig a házasság teljes szekularizációjával, azaz világi fórumok elé utasításá-

²⁷ Vö. *Beszédtár záradékul az 1841-42-ik országgyűlési jegyzőkönyvhöz*, Szerkeszti és kiadja Hajnik Károly, II. kötet, Kolosvárt, Nyomatott a Királyi Lyceum betűivel. 546. o.

²⁸ Vö. Zeyk Károly Kolozs vármegyei követ hozzászólásával. Uo. 557. l.

²⁹ Vö. pl. Csorba György, Szék követének hozzászólásával, aki épp emiatt ajánlja a polgári pert. Uo. 585. o.

val.³⁰ Ugyanebben az értelemben nyilatkozott Csikszék követe, Bialis Ferenc is, csakhogy ő már nem magánvéleményként, hanem a széki követutasítás értelmében: a választásokat szekularizálni kellene, ez pontot tenne a vita végére.³¹

A körlevél, mint harmadik téma, sokféle reakciót kiváltott. Messzemenően figyelembe vették, hogy a püspök bizonyos értelemben külső kényszer hatására cselekedett, mi több, egyesek recepciójában, a pápai brevét sem szívesen hirdette ki.³² A rendek elsősorban a fölött vitáztak, hogy közvetlen, vagy közvetett törvénysértést követnek el a pásztorlevél elveit gyakorlatba ültető papok.

A „keményvonalas” álláspont szerint, mivel az ígélet követelésének célja minden gyerek katolikusnak keresztelése, a püspöki rendelet közvetlenül sérti az 1791/57. tv-t, ugyanis egyre megy, hogy írásban vagy szóban kérnek ígéletet a gyerekek katolikus neveléséről. A különbség legfeljebb az, hogy az írásbeli ígéletet könnyebben lehet bizonyítani.³³

„Középutas” álláspontnak nevezhető az ahol nem beszélnek közvetlen törvénysértésről, csupán olyan jellegű erkölcsi kényszerrel – az áldás megtagadásával – amely végül a törvény megsértésére kényszeríti a katolikus és protestáns felet egyaránt. Mi több, kétséges az is, hogy reverzálist követel-e a papság: a papok ugyanis – ahogyan a körlevélben is szerepel – a házastársak magánakarata felől érdeklődnek.³⁴ Épp ezért többen csak azt kérik, hogy megszüntetését kívánják és ne terjesszék fel sérelemként. E táborban általában állt az a különbségtétel, amit Kedves István állított fel: a dogmákba nem lehet beleszólni, hiszen ezek a vallások belügyeit illető kérdések, amelyekbe a világi törvényhozásnak nincs joga beavatkozni. Ám amennyiben a dogmák folyamánya valamely

³⁰ Uo. 593-594. o.

³¹ Uo. 591. l.

³² Vö. Zeyk Lajos regalista hozzászólása. Uo. 544. l.

³³ Vö. Zeyk Károly Kolozs vármegyei követ hozzászólásával. Uo. 557. l.

³⁴ Vö. Horváth János Felső-Fehér megyei követ hozzászólásával. Uo. 548. l.

polgári törvény megsértése, azt az országgyűlésnek meggátolni kötelessége.³⁵

Ám a szóbeli ígéret és az írásbeli reverzális között sokan próbálták elmosni a határokat azzal, hogy az, aki nem tartja meg az ígéretet, hogy ne sértse meg a törvényt, erkölcsileg követ el bűnt.³⁶ A vita vége felé egyes katolikus és a párbeszédre kész protestáns képviselők véleménye között végül is közeledés figyelhető meg: különbséget tesznek a passzív asszisztencia és a gyerekek katolikusnak keresztelése között. Az első nem sérelem, a második viszont annak tűnik.³⁷

Báró Jósika Lajos e tekintetben újabb szempontra hívta fel a figyelmet: a katolikus papság csak akkor vonható felelősségre a kérdésben, ha bizonyítást nyert, hogy a törvénysértés következett a passzív asszisztencia alkalmazásának kilátásba helyezése miatt. Amennyiben a törvénysértés bebizonyosodik, maga is amellet van, hogy sérelemként kell kezelni az áldást megtagadó papság cselekvését és föl kell terjeszteni azt a császár elé. Ám jelen pillanatban ezzel a bizonyítással még tartoznak. Jósika kérte tehát az országgyűlést, hogy e kérdésben ne döntsön, mivel bizonyíték híján csak azt éri el, hogy a papság számára előírja, hogy saját templomában milyen ceremóniákat tarthat és milyeneket nem. Ez pedig a vallások törvényes függetlenségét veszélyeztető tény.³⁸

Még súlyosabb volt a helyzet a nagyváradi egyházmegyéhez tartozó Szilágyságban: Zilah követe jelentette, hogy itt a Lajcsák-instrukció értelmében olyan írásbeli szerződést követelnek, amelyet az erdélyi törvény hatályon kívül helyezett. Itt a papság – ha hitelt adhatunk Deáki Sámuel beszámolójának – komolyan vette azt az egyházi ajánlást is, miszerint a legjobb az lenne, ha nem fordulnának elő vegyes házasságok,

³⁵ A téma legjobb expozícióját Szabó József Hunyad vármegyei követnél találjuk. Uo. 592. l.

³⁶ Vö. pl. Pálfi János Küküllő vármegyei követ hozzászólásával. Uo. 556. l.

³⁷ Vö. pl. Jakab Bogdán szamosújvári képviselő véleményével. Uo. 595. l.

³⁸ Vö. Báró Jósika Lajos hozzászólása, 554-555. l.

illetve a protestáns fél katolikus hitre térne. Legalábbis ez derül ki a zilahi követ állításából, miszerint a váradi egyházmegyéhez tartozó területeken a papság a katolizálás megígérése mellett hajlandó megáldani a vegyes házasságokat. Deáki Sámuel – utána pedig Méhes Sámuel kolozsvári követ – jelezte azt is, hogy az áldás megtagadása miatt Kolozsváron és Zilahon is előfordult már, hogy a felek protestáns paphoz fordultak a házasság megáldása végett.³⁹

A szavazáson végül is a többség amellett tette le a voksot, hogy mind az ígélet követelése, mind annak következménye, az áldás megtagadása törvénysértésnek minősül, tehát sérelem.⁴⁰

Nézetkülönbségek adódtak a papságra alkalmazandó büntetés tekintetében is. Egyesek a vallási újítókra kiszabott *nota infidelitatis*-ért járó büntetést, a fő és jószágvesztést követelték. Mások a drákói szigort nem látták időszerűnek: Ulászló 8. dekretumának engedetlen klerikusokra alkalmazott jószágvesztési cikkelyét szerették volna alkalmazni.⁴¹ Végül a második megoldást találták józanabbnak a rendek.

A sérelmi felirat a fenti eredményt tükrözte,⁴² A vita még azzal az érdekességgel szolgált, hogy a rendek egy része az ortodox románok számára is követelte a jogok helyreállítását a vegyes házasságok területén. Mintegy búvópatakként rövid, de igen érdekesítő vita kerekedett az ortodox vallás bevett felekezetek közé való felvételéről.

³⁹ Vö. uo. 569-572. l.

⁴⁰ Uo. 599-600. l.

⁴¹ Vö. gróf Teleki László első felszólalásával. Uo. 551. l. Teleki hozzászólása egyébként heves reakciót váltott ki, mivel igen sarkítottan reagált Gál János véleményére, annak ellenére, hogy elfogadta a válaszokra vonatkozó javaslatát. Az elnök rögtön hozzászólása után be is zárta az ülést.

⁴² Vö. *Erdély Nagyfejedelemség 1841k év November: 15kére Kolozsvár szabad királyi városába hirdetett országgyűlésének irománykönyve*. Kolozsvárt. Ev. Ref. Kollégium Könyv- és Kő-nyomó Intézete 1841. 193. 195. l.

4. A katolikus tábor megosztottsága

A vallási vita egyik meglepő jellemzője a katolikus rendek frontvonalainak megosztottsága volt. Amilyen egységesnek és határozottnak mutatkoztak az 1837-38. évi diéta vitáján, amely Kovács Miklós püspök kormányiszéki tanácsossága fölött folyt, olyan megosztottnak tűntek most a vegyes házasságok kérdésköre kapcsán. A beszédkönyv tanúsága szerint csupán három szónok próbált a katolikus egyház vegyes házasságokkal kapcsolatos álláspontjához teljes mértékben konformálódni: Kedves István kolozsvári apát-plébános, Cserei Miklós regalista és Gál Domokos regalista. E „párt” számára Kedves diskurzusa volt a reprezentatív: akárcsak a hatheti oktatás egy nappal korábban zajlott vitája esetében, Kedves most is skolasztikus alapossággal pontról-pontra cáfolta az egyház ellen felhozott vádak érvényességét. Cáfolatában a katolikus státus 1811-ben benyújtott érveit idézte fel. A kopuláció és válás kérdésében a státus akkor arra az egyszerű álláspontra helyezkedett, hogy mivel törvény nem létezik, nincs törvénytértés sem. Ennél sokkal komolyabb cáfolatot igényelt viszont az *Appr. c. I. 5. 3-4.* felhozása jogi alapul a törvénytértéshez. E törvénycikkelyek kimondották, hogy egyik vallás papja a másik jogkörébe tartozó dolgokba nem elegendhet,⁴³ illetve kifejezetten kikötötték, hogy „*Egyik religión lévő pap is, más religión lévő személyeket sem copulálni, sem divortialni, sem ecclesiai reconciliatoria admittálni ne merészelje...*”⁴⁴ A Státus ezzel szemben azt hozta fel, hogy 1744-ben e cikkelyeket az országgyűlés eltörölte, amikor a püspökséget visszaállították és minden katolikus egyházat hátrányos helyzetbe hozó törvénycikkelyt érvényen kívül helyeztek. A valóságban az 1744/7. törvénycikk, amelyre a státus hivatkozott, azokat a jogszabályokat törölte el, amelyek egyoldalúan a katolikus egyház

⁴³ Vö. *Approbata constitutiones*, I. 5. 3. in Márkus, *Erdélyi törvények*, 19.

⁴⁴ *Approbata constitutiones*, I. 5. 3. Uo.

hátrányos helyzetbe hozását célozták: azaz a katolikus püspököt kizáró, kanonokok és káptalanok hiteleshelyi jogait elvevő, a katolikus egyházat, iskolákat és szerzetesrendeket különböző helyekre korlátozó, szabad vallásgyakorlatot korlátozó és egyházi immunitást sértő, jezsuitákat kitiltó cikkelyeket. Ám amennyiben e cikkelyek a protestáns felekezetek jogait, biztonságuk garanciáit illetve privilégiumait rögzítették, a protestánsokra nézve érvényben maradtak.⁴⁵ Igen valószínű, hogy a státus a vallás szabad gyakorlatát sértő törvényt vélt felfedezni az *Approbata* házassítást és válást szabályzó cikkelyében, ezért érvelt így. Az *actor sequitur forum rei* elvben azt kifogásolták a katolikus rendek, hogy ez az elv csak a személyi mivolt megkövetelte fórumokra érvényes (vagyis ott, ahol valóban az alperes jelenti a fórum megválasztásának kritériumát), itt azonban nem a személy, hanem a dolog maga és a tárgy határozza meg a per fórumát: a házasság természete. Így a *per quidvis colligatur, per idem et solvitur* elve kellene, hogy érvényesüljön ebben az esetben. A házasságkötés és válás esetében nem történik lelkiismereti kényszer sem, hisz aki katolikus házasságba lép, az tisztában van a feltételekkel is, amit a törvény ilyen helyzetben támaszt és tudatosan dönt amellett, hogy így házasságba lép. Márpedig *volenti non fit injuria* – jelenti ki státus a jogi elvet. Ám ha megfordítjuk, vagyis amennyiben nem így szólna a törvény, a katolikusoknak kellene lemondaniuk hitük követéséről ez viszont nekik valóban lelkiismereti kényszerrel jelentene. A katolikusok érvelése kiválóan tükrözi a vagy-vagy feloldhatatlan ellentmondását a vegyes házasságok kérdésében: a vita csakis az egyik fél lelkiismereti szabadságának csorbulásával végződhet, akárki győz. E kérdésben nincs középút, sem kompromisszum. A státus cáfolta azt is, hogy a jogszabály sértené az approbatális vallási egyenlőséget. Ez ugyanis – az ő látásmódjukban – a hivatalserzés és anyagi javakhoz való hozzájutás egyenlőségét jelenti. A kolozsvári

⁴⁵ Vö. 1744/VII. törvénycikkely. Uo. 391. l.

apát plébános a státus véleményét pártolta: elutasította a két pap általi kopulációt és a házassági ügyek szekularizálását, de annak alperes fórumára utasítását is. A protestánsoknál a házasság ugyanis polgári szerződésként jelenik meg (amit 1811-ben a protestáns rendek is elfogadtak és pont ezért utalták volna a válást világi fórum elé, ld. fentebb), míg a katolikusoknál sacramentum, azaz szentség. Mivel pedig *accessorium sequitur suum principale*, a házasságkötésnek és válásnak is a szentségi jelleget kell követnie jogilag is: tehát katolikus egyházi fórum elé tartozik megkötése és feloldása is.⁴⁶ A passzív asszisztencia kérdésében Kedves hasonló gondolatmenetet követett: mivel a házassági áldás vallásos természetű aktus és principálja egy szentség, ezért az egyházi hatalomhoz tartozik. Az egyházi lelki hatalom és a világi polgári hatalom azonban nem avatkozhat egymás ügyeibe jogsérelem nélkül. E tekintetben pedig mérvadó a tridenti zsinat és e törvénykezést kell az egyháznak követnie. A szolgálatot a paptól megkövetelheti a törvény, azonban annak mikéntjébe már nem szólhat bele. Kedves szerint a magyar törvényhozás 1840-ben elismerte ezt, mikor az alsóház a vegyes házassági törvényjavaslatból törölte a szertartásra vonatkozó szabályzásokat a felsőház kérésére, mivel erről nem a polgári hatalom, hanem az egyház rendelkezik. Mindebből kiindulva Kedves követelte, hogy e kérést a rendek ne tárgyalják, és határozatot se hozzanak e tekintetben, mivel nem rájuk tartozik. Ha mégis ez következne, akkor fenntartja magának a hozzászólás és a különvélemény benyújtásának jogát. Ezek után az apát-plébános felolvasta az Kovács Miklós körlevelének azon részét, amely a rendek által kifogásolt rendelkezéseket tartalmazta, jelezve ezáltal azt, hogy teljesen egyetért a körlevéllel és vállalja annak tartalmát, mint egészében törvényeset.⁴⁷

⁴⁶ Vö. *Beszédvár.* 558-561. l.

⁴⁷ Vö. uo. 562-569. o.

Az országgyűlés katolikus szónokai közül a legérdekesebb eset Jósika Lajos tordai főispán volt. Jósika már beszéde elején világossá tette, hogy hitéből fakadóan kötelességének érzi egyházát megvédeni, azonban ezzel nem akarja egyetlen más felekezet jogait sem csorbítani. A katolicizmusra való féltékenység az oka a vallási vitáknak, ám a kisebbségben levő katolikus egyház maga is félti jogait a protestáns honatyák törvénytárgyalásaitól és ez érthető is, hisz a katolikusokat is jelentős sérelmek érték. A protestánsok nem várhatják el a katolikusoktól, hogy ami nem tetszik nekik, azzal a katolikus hívek se éljenek – ahogyan pl. a hatheti oktatást sem kedvelik áttéréskor. A válaszokra is ugyanez a tétel érvényes: ha a protestánsok úgy döntöttek, hogy eddigi engedékenységük a katolikusokkal tovább nem nyújtható, az ő joguk, azonban azt nem kérhetik ezen a címen a katolikusoktól, hogy házasságokat bontsanak fel csak azért, mert egy protestáns fórum ezt megteszi. A báró aggasztónak nevezte, hogy a helyzet odáig fajult a házasságok megkötése kérdésében, hogy a katolikusok *in spiritualibus* nem függhetnek a pápától, nem érvényesíthetik rendeleteit, mert ebben az esetben a hitújítók tilalmas osztályába esnek. A katolikus hit nem patrónusoktól és konszisztóriumoktól függ, hanem a pápától, aminek el nem ismerése alapjaiban rengeti azt meg. Ha az operátumot megszavaznák, az véleménye szerint igazságtalanabb lenne a katolikusokhoz, mint az aktuális erdélyi törvények a vallásilag csak tolerálnak számító zsidókhoz, akik a vegyes házasságok tilalma miatt nem felelnek büntetőtörvényszék előtt, azonban ha egy katolikus pap megtagadja az áldást, *anatémát* kiáltanak, holott csak másfajta kötési módozatot követ, nem tagadja meg a házasságkötést magát.

Jósika itt érdekes fordulatot vett, ami attól válik érdekfeszítővé, hogy a báró a Státus oszlopos tagja. Elfogadta a két pap általi kopulációt, noha nem ismeri el sérelemnek az eddigi állapotot, mivel a protestánsok eddig nem tiltakoztak ellene. A válasz kérdésében Gál János véleményét pártolta szemben

Kedvessel, aki elutasította azt is és a munkálatot is. Jósika azzal indokolta álláspontját, hogy az *actor debet sequi forum rei* elv alkalmazása esetén katolikus módon megkötött házasságok kerülhetnének a katolikusokkal ellenkező tanítású egyházi fórum elé. A reverzálisok kérdésében teljesen váratlanul arra az álláspontra helyezkedett, hogy a jelenlegi törvény nem jó, mert az indifferentizmust szolgálja, a legjobb az lenne, ha a szülők döntenének a gyerek vallása felől.⁴⁸

A katolikus szónokok egy része – csakúgy, mint Jósika - a munkálatot vagy az országgyűlésen elhangzó egyéb javaslatokat pártolták. Természetesen itt csak a szónokok megnyilatkozásai alapján beszélünk. A szavazatok statisztikája többet mondhatna a kérdésről, ám ez jelenleg nem áll rendelkezésünkre. Minden esetre egy következtetést levonhatunk: bizonyos kérdésekben nem volt teljes az egyetértés az országgyűlési katolikus táboron belül. Ez a tény nem azért különös, mert közöttük tökéletes véleményazonosságnak kellett volna fennállnia, hanem azért, mert a katolikus Státus köztisztviselőben álló tagjai, Jósika Lajos és Gál János nyilatkoznak a hivatalos egyházi állásponttól eltérően. Talán maga a püspök is engedékenyebb lett volna e kérdésben?

Következtetések

Az erdélyi országgyűlési vita a vallásügyi kérdéscsomagról és ezen belül a vegyes házasságokról kétségtelenül nem volt olyan látványos és nem is rendelkezett akkora tétellel, mint Magyarországon. Amott az uralkodó egyház erejét szerették volna megtörni, emitt azonban a katolicizmus kisebbségben volt és csak helyzeti előnnyel rendelkezett, nem volt uralkodó államegyház.

Az erdélyi rendek alkotmányosságot visszaállítani kívánó küzdelmének kereteiben elhelyezkedő vallásügyi polémia tehát

⁴⁸ Uo. 552-555. o.

kétségkívül legalább annyira politikai, mint felekezeti kérdés volt, s ha egyéb nem is bizonyítja ezt, akkor talán elég legyen említeni azt, hogy a hivatkozott 1834 őszi követutasításban a püspök kormányzékeni tanácsosságának megkérdőjelezése – amely *par excellence politikai téma volt és semmiképpen sem vallási* - egy sorba került az áttérések és vegyes házasságok tisztán jozefinisztikus és csak felekezeteket érintő dogmatikai kérdésével.

Ám feltűnik még egy furcsa párhuzam, amely miatt megtermékenyítőnek kell neveznünk meddőnek tűnő, és sérelmi feliratok sorában kifulladás erdélyi vallásügyi politizálást. Ez a párhuzam nem más, mint az 1811-es törvényjavaslatok (illetve 1842. évi országgyűlési javaslatok), valamint az 1791/57. tc. kísérteties hasonlósága a vegyes vallású házasságokat szabályzó 1868/XLIII. és XVLIII. monarchiabeli törvényekkel.⁴⁹

Erdélyi törvények és javaslatok	1868-as magyar törvények
<p>1791/57. törv.: <i>„...Proles e Diversarum Religionum Parentibus, sive mixtis Matrimonii suscipiendae sexum suorum parentum sequantur, & masculi in Patris, foemellae vero in Matris Suae Religione educantur, ac batisentur. Contractibus quibusvis in contrarium non valentibus.”</i></p>	<p>1868/LIII. 12§. A vegyes házasságból származó gyermekek közül a fiak atyjoknak s a leányok anyjoknak vallását követik. A törvénnyel ellenkező bármely szerződés, térítvény vagy rendelkezés ezentúl is érvénytelen és semmi esetben sem bírhat jogerővel.</p>
<p>1811/94. törvényjavaslat: <i>„... causae matrimoniales ad respectiva Jurisdictionum saecularia primae Instantiae Fora postliminio transferatur, ibidemque in Forma Brevis processus juxta diversa tamen cujusvis divortandi Religionis</i></p>	<p>1§. A vegyes házassági válóperek, amennyiben a házassági kötelék érvényességét és az ideiglenes elváltást, vagy a végképi felbontást tárgyazzák, az alperes illetékes bírósága előtt indítandók meg és miután az alperes felett kimondott</p>

⁴⁹ LIII. törvény-cikk a törvényesen bevett keresztyén vallásfelekezetek viszonyosságáról, valamint XVLIII. törvény-cikk a vegyes házassági válóperekről, 1-2.§. és LIII. t. cz. a törvényesen bevett vallásfelekezetek viszonyosságáról, 12. §. In: MÁRKUS Dezső (szerk.), *Magyar törvénytár. 1836-1868. évi törvények.* Franklin Társulat, Budapest 1896, 500-501., ill. 507.

Principia, approbatosque canones tractentur ac decidentur."

Gál János javaslata:

A vegyes házassági válópereket a felek saját egyházi törvényszékein tárgyalják, saját kánonaik szerint.

ítélet jogerőre emelkedett, a per legfőbb harmincz nap alatt hivatalból átteendő a felperes illetékes bíróságához, mely viszont a felperes felett hoz ítéletet. Mindegyik félre nézve egyedül saját illetékes bíróságának az illető fél saját hitelvei alapján hozott jogerejű ítélete kötelező.

2§. Házassági ügyekben a kötelék érvényességének kérdésében a római és görög-katolikusokra és görögkeleti hitvallásúakra, valamint az erdélyi két evangélikus egyház híveire és az unitariusokra nézve, a jelenleg fennálló egyházi törvényszékek az illetékes bírák, a két evangélikus hitfelekezeti egyház magyarországi híveire nézve pedig az illető világi törvényszékek.

A szembetűnő hasonlóság azt a kérdést veti föl, vajon kik és milyen forrásokhoz nyúltak vissza, amikor 1868-ban sor került az idézett paragrafusok megalkotására. Természetesen e kérdésre minden párhuzam ellenére sem igennel sem nemmel nem válaszolhatunk, csupán azzal, hogy a közvetlen összefüggést az 1868-as jogalkotási folyamat beható kutatása tudná megállapítani. Csak egy ilyen részskutatás derítheti tehát ki azt, hogy az 1842-es erdélyi vegyes-házassági vita és az azt megelőző törvényhozási erőfeszítések révén az erdélyi rendek, közöttük a katolikus status tagjai egy meddő vita részesei voltak, vagy az igazságosság középútját kereső próbálkozásaik az összmagyarország számára nyújtottak valami olyat, ami marandónak bizonyult a magyar történelemben.